ANTROJI DALIS

DRAUGAS

MOKSLAS, MENAS, LITERATŪRA

Saturday supplement

1997 m. spalio mėn. 25 d. / October 25, 1997

Nr. 208(36)

KERTINĖ PARAŠTĖ

Kunigaikščių Radvilų turtų ieškojimas

Lietuvai atgavus nepriklausomybę, bandoma atgaivinti vis daugiau praeities. Vienas tų bandymų, gan keistokų, yra ieškojimas bajoriškų šaknų. Įkurta net bajorų sąjunga, ieškoma šeimų herbų. Su tokiu judėjimu susirišo atstatymas užleistų dvarų.

Žymiausia Lietuvos bajorų šeima buvo Radvilai. Jie irgi pasidavė tuometinei madai ir sulenkėjo.

Pasirodo, kad bajorų dvarais rūpinasi ir mūsų kaimynai — gudai. Savo tarpe jie nesukūrė bajorų luomo. Jų teritorijoje geriausias žemes užgrobė pradžioje lietuviai, vėliau lenkai ir pagaliau rusai.

Dabar dabartinis Gudijos prezidentas Lukašenko nutarė atstatyti Radvilų dvarą prie Naručio ežero — Niesviežyje. Apie to dvaro istoriją vietinė kraštotyrininkė išleido brošiūrą. Joje ji pasakoja apie Radvilus ir paskutinį Niesviežio dvaro savininką — Dominiką. Brošiūroje autorė pasakoja apie Radvilų padėtį Rusijos imperijoje. Dvarą lankydavo aukščiausi caro pareigūnai pakelyje į Varšuvą. Taip Rusijos ambasadorius Lenkijai Repnin drauge su paskutiniu Lenkijos karaliumi Stanislovu Poniatovskiu svečiavosi pas Dominiką. Savo pranešime ambasadorius carienei Kotrynai II štai kaip vaizduoja jų priėmimą: "Visas dvaras buvo apšviestas šimtais raketų jiems artėjant prie vartų. Vakarienėje svečių salėje dalyvavo 300 asmenų." Užsienio reikalų ministras Čartoriskis pasakoja, kad jam buvo parodyti nematyti turtai: keli šimtai kilogramų aukso, daug brangių akmenų, kelios auksinės figūros apaštalų ir net turkų pašos palapinė su Mahometo kardu".

Niesviežio Radvilų tragedija prasidėjo tuojau po Napoleono nepavykusio žygio prieš Maskvą. Rusų armijai artėjant, Radvila nutarė trauktis į vakarus, į Vilnių. Dvaro ūkvedžiui buvo įsakyta, pagal susitarimą, paslėpti brangenybes slėptuvėj, apie kurios vietovę žinojo tik ūkvedys ir Radvila. Rusų daliniai, drauge su vietiniais kaimiečiais, visiškai ištuštino dvaro ir pilies patalpas. Slėptuvės surasti nepajėgė, nes ūkvedys liko ištikimas. Už tai buvo pakartas dvaro aikštėje. Pats Dominikas, paskutinis Niesvežio linijos ainis greit mirė Vilniuje.

Paslėptų turtų ieškojimai tęsėsi. Dar Antro pasaulinio karo metu specialiai atsiųstas vokiečių dalinys irgi nieko nerado.

Turbūt paskutinis bandymas bus padarytas dabartinio Gudijos prezidento. Mat eina ganai, kad Lukašenko bando pilį restauruoti ir naudoti vasaros atostogoms. Jo atsiųsti "archeologai" jau dveji metai, kaip vykdo "tyrimus". Pralaužę pilies rūsio sienas jie rado didelį kambarį, bet beveik tuščią. Rado minėtų apaštalų figūras, bet ne auksines. Bažnyčios rūsyje rasti keli Radvilų karstai. Nieko neradę pilyje tyrinėtojai nutarė nuodugniai patikrinti bažnyčią, jos sienas ir rūsį. Kunigas ir parapijiečiai, bijodami, kad jų bažnyčia, statyta 1593 metais, gali sugriūti, kasinėjimo darbus sustabdė. Bet tik laikinai.

Radvilų dvaro likimu susirūpino ir Lenkijos vyriausybė. Tačiau Lukašenko atstovai, išsigandę konkurencijos (gal jie turi geresnius įrankius), įsakė lenkų delegacijai grįžti namo.

Taip Radvilų turtų paslaptis kol kas liks neišspręsta.

E. Ringus

Radvilų dvaro rūmų prie Naručio ežero Niesvėžyje brėžinys

Istoriją nešam savy...

VYTAUTAS GIRDZIJAUSKAS

Mes savo lietuviškam žody gyvi,
Ir buvom, ir būsim, ir esam —
Istoriją nešam kaip gymį savy,
Kaip šventąją protėvių tąsą.
Bernardas Brazdžionis

Tebesam gyvi, bet pasaulis apie mus ir mūsų kraštą istoriją beveik nieko nežino. Jei ir pasirodo koks nors žymesnis mokslinis šios temos veikalas, tai Lietuva geriausiu atveju ten minima kaip Lenkijos dalis. Istorinėje literatūroje ir šios srities elito sąmonėje ši nuostata gana tvirtai įaugusi. Yra Lenkijos, Vokietijos, JAV, kitų šalių išsamios mokslinės istorijos (ir ne tik mokslinės, populiarios taip pat). Lietuvos, kaip savarankiškos valstybės, turinčios tąsą nuo tryliktojo amžiaus — tokios istorijos nėra. Ir ne tik pasaulyje, ne tik Europoje — Lietuvoje tokio solidaus veikalo apie savo krašto istoriją neturime. Sovietmečiu graibstyto 1936 metais išleisto Adolfo Šapokos redaguoto veikalo šiandien pasauliui parodyti turbūt negalime. O kas be jo? Zenonas Ivinskis? Vanda Daugirdaitė-Sruogienė? Ignas Jonynas? O gal Juozas Žiugžda ir Co? Deja, deja — arba monografijos, skirtos kuriai nors iškiliai asmenybei bei laikotarpiui, arba vidurinių bei aukštųjų mokyklų vadovėliai, parašyti dažniausiai skubotai, neatidėliotinos būtinybės verčiami. Lietuvos istorijos mokslas ir mokslininkai savo misijos kol kas neatliko, ir nežinia, kada tai įvyks, nes per maža gyvasties rodo, vos vos kvėpuoja. Politikai taip pat šioje srityje ne kažin ką nuveikė. Dabartinė Lietuvos Respublikos Konstitucija prasideda tokiu sakiniu: „Lietuvių tauta, prieš daugelį amžių sukūrusi Lietuvos valstybę, jos teisinius pamatus grindusi Lietuvos Statutais ir Lietuvos Respublikos Konstitucijomis"... (p. 7). Taigi — prieš daugelį amžių... Nei tikslios datos, nei tikslaus tos valstybės pavadinimo Konstitucijoje nėra. O juk tai buvo ne visai eilinė valstybė — karalystė. Ar nereikėjo šito fakto įtvirtinti konstitucijoje ir valstybingumo tęstinumą pradėti bent jau nuo 1253-ųjų metų? Ar nereikia šitų faktų žinoti pasauliui, pagaliau mūsų pačių sąmonėje ar tie dalykai neturėtų būti įaugę? Ar tokios brandos tauta dar nėra pasiekusi? Laimė, šias spragas vienokiu ar kitokiu būdu bando kaišioti rašytojai. Akivaizdžiausias įrodymas — istorinis romanas, ypač suklestėjęs per pastaruosius du dešimtmečius. Giedrius Viliūnas monografijoje *Lietuvių istorinis romanas* priskaičiuoja daugiau nei 70 veikalų, kuriuos kūrė daugiau nei keturios dešimtys autorių. Ypač derlingas šiuo požiūriu buvo devintasis mūsų amžiaus dešimtmetis — vien per 1985-uosius pasirodė net keturi originalūs nauji kūriniai. Išskirtiniausiu iš prieškarinio laikotarpio turbūt reikėtų laikyti Fabijoną Neveravičių, dar iki šiol tinkamai neįvertintą, nekalbant apie pirmąjį šios temos veikalą — Vinco Pietario *Algimantą*, o iš pastarojo laikotarpio — Petrą Dirgėlą, kuris nuo pat pirmosios savo knygos puslapių *Žaibai gęsta rudenį* (1971) vis gilina ir platina šią vagą, pastaraisiais metais įgavusią epopėjinį užmojį (*Karalystė:* epas, 1997, pirmoji knyga *Benamių knygos;* ant autoriaus stalo dar trys tokie pat rankraščių tomai).

Nederėtų pamiršti ir Juozo Kralikausko, išeivijoje išleidusio net šešetą istorinės temos romanų. Pradėjęs nuo Mindaugo, baigia Mažvydu. Apie mindauginę tetralogiją jau buvo rašyta anksčiau, visos kūrybos aptarimą taip pat paliksime kitiems broliams, o šį kartą šiek tiek plačiau norisi pakalbėti aie jo *Mažvydą*, kurį ką tik išleido pakartojamai Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla. Tai ne pirmas ir ne vienintelis šios leidyklos darbas, bet ji bene vienintelė tiek išskirtinio dėmesio skiria istorinių romanų publikavimui (I. Kraševskis, J. Mačiulis, A. Markevičius, Vytautas Alantas, Petras Dirgėla, Vytautas Martinkus, V. Giedra), nekalbant jau atsiminimų bei kitos memuarinės literatūros skelbimą ir platinimą. Tai sritis, kuriai niekada nebus per daug dėmesio. Kuri, kaip ir daug kas, palikta rūsčios mūsų epochos išbandymams, nesusimąstant apie jo reikšmę dabarčiai ir ateičiai.

Juozo Kralikausko *Mažvydas* ne iš tų autoriaus kūrinių, kurie išlaiko visus griežčiausius šio žanro kriterijus, bet jį nurašyti kaip nereikšmingą ar nevertą dėmesio būtų didelė nepataisoma klaida. Nors šis veikalas priskirtinas istorinio biografinio romano tipui, bet to laikotarpio vaizduojamo herojaus autentiškų faktų beveik nėra. Viena vertus, tai gali atrišti kūrėjui rankas ir parodyti fantazijos ir intuicijos galią, o antra, privalomos labai kruopščios to meto epochos studijos, kad herojus neatsidurtų „niekieno žemėje" ar neperšoktų keliais laipteliais į viršų bei apačią. Juozas Kralikauskas faktinei epochos tiesai lyg ir nenusideda. Veikalą pradėjęs nuo 1536 metų įvykių Žemaitijoje, kai gana žiauriai buvo slopinami valstiečių judėjimai, baigia maždaug po dešimtmečio, kai Mažvydas išvaduojamas draugų iš kalėjimo Vilniuje, o vėliau, kaip žinoma, išvyksta į Prūsiją. Matyt, maža ką galėtume prikišti autoriui, atkuriant katalikų ir „heretikų", tai yra jaunųjų liuteronų, disputus. Tokie arba analogiški jie buvo ar galėjo būti. Abraomo Kulviečio įkurtos mokyklos uždarymas, jos dėstytojų ir vadovų išvarymas iš Lietuvos — taip pat neginčytinas faktas. Apie kalinimą ir tos prievartos sunkumus Martynas Mažvydas vėliau užsimena viename iš savo laiškų.

Regimantas Midvikis

Martynas Mažvydas, 1980
Bronza, h 115

Siužetinis meilės ir pavydo trikampis: Martynas Mažvydas, Renata Zavišaitė-Sluškienė, Teodoras Igoris Čartoriskis taip pat galėtų būti įmanomas, nors jokių dokumentų ar net užuominų į tai iki šiol neaptikta. Visiškai analogiškas fantazijos vaisius ir Justino Marcinkevičiaus poemoje „Mažvydas", kur autorius savo herojų apdovanoja net sūnumi. Deja, patikėti tuo yra nelengva, nors Justinas buvo šiek tiek atsargesnis, neįveldamas į intrigą kitų istorinių asmenybių.

Apskritai, Mažvydui ir jo autoriams su istorinės autentikos atkūrimu nelabai sekėsi, o kai kur net aštrokai su ja susikirsta. Juozas Kralikauskas istorinių faktų lyg ir nepažeidė, bet tikro šešioliktojo amžiaus vaizdo neturime. Sunku patikėti, kad aukštuomenės ir dvasininkijos lenkomanija Mažvydo būtų buvusi traktuojama taip, kaip į ją pradėta žvelgti devynioliktojo amžiaus pabaigoje ir dvidešimtojo pirmojoje pusėje. Lenkų kalbos mokėjimas tame amžiuje buvo ne tik naudingas, bet visiškai toleruotinas ir priimtinas — be jos nebuvo įmanoma išsiversti bet kurioje viešesnėje veikloje. Kunigų lietuvių stoka buvo ne lenkiškos invazijos, o pačių lietuvių kultūrinės orientacijos (valstybinės taip pat) vaisius. Lietuvoje nebuvo ne tik dvasininkų mokyklų, bet knygų apskritai. Viena kita jų galėjo būti tik pačių pažangiausių magnatų rūmuose. Todėl gerokai dirbtinai skamba Mažvydo prašymas surasti lietuvišką knygą. Jis negalėjo nežinoti, kad tokios nebuvo ir nėra. Autoriaus gestas lyg ir gražus, lyg ir reikalingas: Mažvydas ryžtasi kunigystei ir savanoriškai tremčiai, nes geidžia skleisti lietuvybę, kurti lietuvišką raštą. Bet tai gana elementarus ir šiek tiek supaprastintas požiūris. Tiek Abraomas Kulvietis, tiek Stanislovas Rapolionis, tiek Jurgis Zablockis, kurdami mokyklą ir rengdamiesi lietuviškos knygos rašymui, žvelgė toli į priekį, smarkiai pralenkė to meto politikus. Antra vertus, jie turėjo ir gana praktiškas užduotis: mokyti tikėjimo tiesų lietuvius gimtąja kalba, kad jas suvoktų ir įsisąmonintų.

Nereikia užmiršti, kad pagonybė to meto Lietuvoje toli gražu nebuvo pasitraukusi. O tai ne tik vieno vienintelio Dievo pripažinimas ir Kristaus mokslo perkandimas — tai ištisa kultūrinė orientacija, nukreipta ne į praeitį, o į ateitį. Todėl tikratikių ir heretikų, lenkomanų ir litvomanų supriešinimas gerokai susiaurina problematiką, nuskurdina amžiaus vaizdą, kuris, šiaip ar taip versi, turėjo renesanso arba atgimimo aureolę.

Tad gal ir teisus Giedrius Viliūnas, rašydamas: „Tai valstietiškai taktiškas požiūris į unijinę Lietuvą, kilęs XIX amžiaus tautinio atgimimo metu ir įsivyravęs XX amžiaus pirmosios pusės lietuvių istorinėje savimonėje" (*Lietuvių istorinis romanas*, p. 164). Būtų labai smagu konstatuoti, kad tas valstietiškai tautiškas požiūris į mūsų dabartį būtų pasikeitęs. Deja, taip nėra. Jis vis dar kyšteli savo galvą lyg Pilypas iš kanapių, kartais užsidėjęs gana aukštą dvasininko mitrą, kartais atsisėdęs į patogią ministro ar parlamentaro kėdę. Piktintis ir stebėtis dėl to nederėtų, jei tai netrukdytų daug aktualesnių ir skaudesnių reiškinių traktavimui. Juolab, kad abiem kojom jau stovime ant 21-ojo šimtmečio slenksčio. O jis pateiks dar griežtesnius mūsų istorinės savimonės kriterijus. Jei egzamino neišlaikysime, būsime pasmerkti amžinai ką nors vytis, su kuo nors kovoti, tik neliks laiko produktyviai kūrybai, neišleidžiant iš akių istorijos meno ir mokslo.

Bet gal dar grįžkime šiek tiek prie Juozo Kralikausko *Mažvydo*, paieškokime jame to racionalaus grūdo. Pirmiausia rei-

(Nukelta į 2 psl.)

Šiame numeryje:

Kunigaikščių Radvilų rūmai • Istorija, Mažvydas ir romanai • Lietuvių gyvenimas ir mirtis Vorkutoje • Kalbininkas Andrius Ašmantas • Išperkamos knygos Lietuvoje • Lietuvos sakralinė dailė • Prano Visvydo eilėraščiai • Parodos Čikagoje

Lietuvių gyvenimas ir mirtis Komijos lageriuose

EUGENIJUS GRUNSKIS

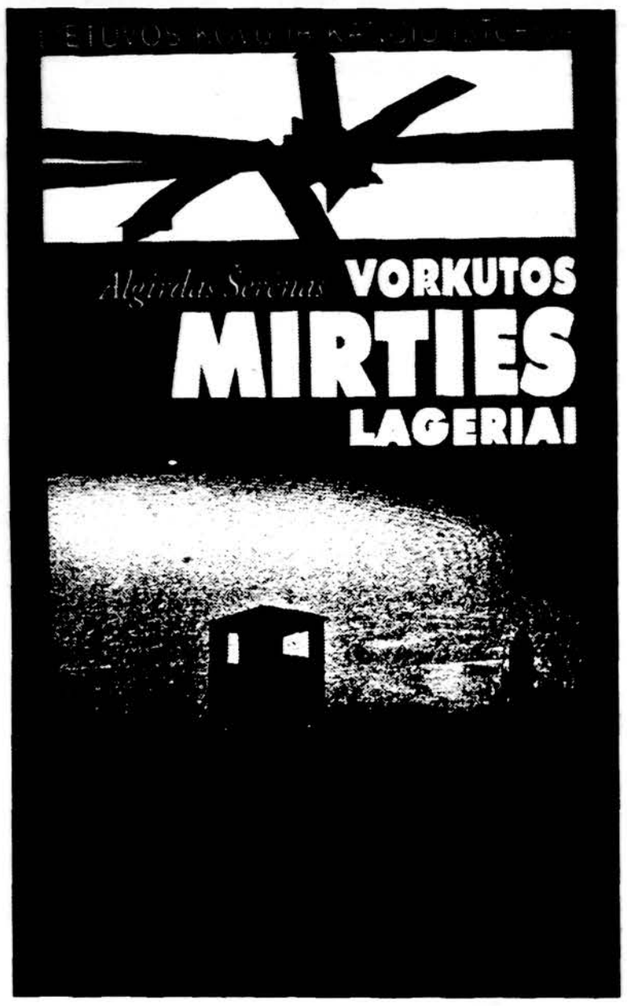

Algirdas Šerėnas. VORKUTOS MIRTIES LAGERIAI. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centras, Pasaulio lietuvių bendruomenė, 1997. 672 p.

Knyga išleista PLB valdybos darbų rėmėjų aukomis ir su JAV Lietuvių Fondo parama. Gaunama iš PLB fondo: P.O. Box 140796, Grand Rapids, Michigan 49514-0796. Tel. 616-791-7333, fax 616-791-7888.

Naujųjų 1950 metų išvakarėse (1949 m. gruodžio 31 d.) žinomas čekistas Lietuvos SSR vidaus reikalų ministras generolas majoras Juozas Bartašiūnas rašė LKP(b) CK pirmajam sekretoriui Antanui Sniečkui:

"Vilniaus dailės instituto direktorius Vytautas Jurkūnas, kandidatas į VKP(b) narius, iki 1949 metų rugsėjo savo namuose slėpė giminaitį Algirdą Šerėną, kuris 1947 metais pabėgo iš tremties Komijoje. Po to per savo pažįstamą Gruzdžių veterinarijos technikumo direktorių Jusių padėjo įstoti į šį technikumą. Šerėnas suimtas ir bus patrauktas baudžiamojon atsakomybėn". Ant rusų kalba rašyto pranešimo, dabar saugomo Lietuvos ypatingame archyve, Antanas Sniečkus rusiškai užrašė: "Reikėtų patraukti partinėn atsakomybėn atsakingus asmenis, slėpusius nusikaltėlius".

Tokiu "nusikaltėliu" Lietuvos bolševikas Nr. 1 laikė ir aštuoniolikmetį Algirdą Šerėną, 1941-ųjų birželyje išvežto Rietavo valsčiaus kaimo mokytojo sūnų. Tėvas žuvo (1943) Rešiotų (Krasnojarsko kraštas) lageryje, o motina su seserimi vargo tremtyje Ust Kulumo rajone (Komija). Algirdas po ilgų tardymų, perėjęs keletą kalėjimų, 1951 metais vėl buvo grąžintas atgal į Šiaurę, pas motiną ir seserį. Tik 1957 metais jie buvo paleisti iš tremties ir liko gyventi Komijoje.

Didelio atkaklumo ir darbštumo dėka tremtiniui pavyko baigti aukštąjį mokslą, ilgą laiką vadovavo Komijos respublikos veterinarijos tarnybai. Žlugus sovietinei blogio imperijai Algirdas Šerėnas visą savo laisvalaikį, atostogas paskyrė lietuvių ir kitų Lietuvos žmonių kalinimo ir tremties vietų paieškoms. Lietuvoje išleista jo tremties laikų prisiminimų knyga (Algirdas Šerėnas, *Nežinome savo kaltės*. Vilnius. Valstybinis leidybos centras, 1991. 136 p.) *Tėvynėvidyje* ir *Lietuvos aide* paskelbė eilė straipsnių apie lietuvių politinių kalinių likimus Komijos lageriuose.

Iki šiol apie Komijos lagerius ir tremties vietas yra išleista apžvalginė Rimvydo Racėno knyga (*Komių žemėje: Apybraiža*. Kaunas: Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga, 1995. 159 p.) bei Aldonos Suščenkienės parengtas žinynas (*Tremties ir kalinimo vietos: Enciklopedinis žinynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1995. 360 p.) Atsiminimų knygas apie Komijos lageriuose praleistus metus parašė politiniai kaliniai B. Antanaitis, R. Preibytė–Valiūnienė, K. Skebėra, V. Šarka, P. Šilas, L. Vilutis, V. Vyšniūnas, J. Žvinys.

Pasaulio Lietuvių Bendruomenės valdybos rūpesčiu leidžiamą "Lietuvos kovų ir kančių istorijos" seriją svariai papildė Algirdo Šerėno knyga. Autorius, nebūdamas profesionalus istorikas, remdamasis gausiai archyviniais šaltiniais, kalinių atsiminimais bei pasakojimais, parengė stambų veikalą apie Komijos mirties lagerius. Atrodo, toks pavadinimas būtų tikslesnis, nes knygoje pasakojama ne vien apie Vorkutos, bet ir apie daugelį kitų kalinimo stovyklų. Algirdas Šerėnas — pirmasis lietuvis, sugebėjęs patekti ir susipažinti su Komijos respublikos centrinio valstybinio, visuomeninių organizacijų ir demokratinių formuočių (buvęs partinis archyvas), vidaus reikalų ministerijos archyvų slaptųjų fondų dokumentais. Jis nustatė politinių kalinių ir tremtinių kalinimo ir gyvenamąsias vietas, atskiruose lageriuose kentėjusių ir mirusių lietuvių kalinių apytikrį skaičių, sudarė jų sąrašus, nurodant pavardę, amžių, mirties datą ir vietą. Tremtinys, tautos kančių liudininkas tapo tų kančių metraštininku.

Tolima ir atšiauri, miškais ir pelkėmis nusėta Komija nuo seno Rusijoje garsėjo kaip tremties kraštas. Bolševikų diktatūros laikais Komija buvo nusėta didelėmis ir mažomis koncentracijos stovyklomis, kuriose buvo laikomi liaudies priešai: antisovietinio pasipriešinimo dalyviai, partizanai ir jų ryšininkai, ūkininkai ir kiti sovietų valdžiai nepritarę gyventojai. Norėdama kuo daugiau naudos išspausti iš kalinių, sovietų valdžia koncentracijų stovyklas jungė į didelius kompleksus (junginius), kurių kiekvienas turėjo ūkinę paskirtį. Algirdas Šerėnas supažindina su tokiais "susivienijimais." Pečeldorlag'o kaliniai (1947.1.1. jų buvo 56,329) tiesė Šiaurės Pečioros geležinkelį, Vorkutlag'o (1950.1.1. — 72,940) ir Intlag'o (1947.1.1. — 18,657) šachtose kasė akmens anglį, Uchtižemlag'o (1949.1.1. — 37,180) — dirbo prie naftos gavybos ir perdirbimo, Ustvymlag'o kaliniai (1947.1.1. — 20,703) — kirto mišką. Daugiausia lietuvių dirbo Vorkutoje, Intoje ir Uchtoje. Iš autoriaus sudarytų statistinių lentelių sužinome, kad Komijos lageriuose kalėjo: 1942 m. — 160.9 tūkstančių, 1946 m. — 204.7 tūkst., 1950 m. — 247.1 tūkst., 1953 m. — 120.5 tūkst. žmonių. Tarp jų lietuvių buvo nuo 7.5 iki 11.5 procentų (p. 10–11). Kito Komijoje gyvenančio lietuvio tremtinio Anatolijaus Smilingio paskaičiavimais lietuvių dalis tarp kalinių buvo didesnė – sudarė 12–15 procentų. (*IX Pasaulio lietuvių mokslo ir kūrybos simpoziumas, 1995 m. lapkričio 22–25 d.* Vilnius: Lietuvos mokslininkų sąjunga, 1995. 282 p.) Per Komijos lagerius perėjo kas ketvirtas SSRS kalinys (p. 7). Lageriuose kalinių niekas netausojo. Jų vargai ir kančios niekam nerūpėjo. Lagerių administraciją sudarė kadriniai čekistai, o apsaugą — NKVD vidaus kariuomenės karininkai ir kareiviai. Jie nebuvo suinteresuoti rūpintis kalinių darbo ir buities sąlygomis, nes žuvę, mirę ar sužeisti kaliniai nuolat buvo pakeičiami naujais. Dėl sunkaus darbo, žiauraus administracijos elgesio, atšiauraus klimato Komijos lageriai nusėti kalinių kaulais. Autorius pateikia apie 20 paties sudarytų įvairiuose lageriuose mirusių bei žuvusių lietuvių politinių kalinių pavardžių sąrašų. Paminėsime tik kai kuriuos iš jų. Algirdas Šerėnas nustatė, kad Ševželdorlag'e 1944–1949 metais mirė 313 lietuvių (p. 632–640), Sevpečželdorlag'e 1941 – 1950 m. žuvo 185 lietuviai (3.5 – 5.3 % visų mirusių kalinių, p. 621–625), Uchtižemlag'e 1946 – 1950 m. mirė 184 lietuviai (5.9 – 7.3 % visų mirusių kalinių, p. 628 – 632, 659). Tiesdami Kotlaso – Vorkutos geležinkelį 1941 – 1942 m. žuvo 176 lietuviai (p. 141 – 149). Liūdnai pagarsėjusiame Abezės lageryje mirė 106 lietuviai (p. 329 – 333). Taip pat pateikti lageriuose mirusių estų ir latvių kalinių sąrašai, nurodant mirties priežastis (p. 661 – 666). Vertingi taip pat autoriaus sudaryti 1941 ir 1945 metų lietuvių tremtinių, gyvenusiųjų ir mirusių įvairiose Komijos vietovėse, sąrašai (p. 567 – 602).

Skausmą ir pasibaisėjimą skaitytojui kelia skyriai, kur pasakojama apie kalinių šaudymus, moterų darbą ir kančias lageriuose, GULAG'o vaikus. Štai kaip aprašoma moterų padėtis lageryje: "Suimtoji moteris jau nuo pirmųjų dienų susiduria su žeminančiomis procedūromis. Krata. Įsako nusirengti, pritūpti, išsižioti, išskėsti pirštus. Kilus mažiausiam įtarimui, versdavo daug kartų tūpti, pašokinėti. Žemindavo utelėtumo patikrinimas, priverstinis plaukuotų kūno vietų kirpimas, tepimas dvokiančiu degutu. Visa tai kartais buvo atliekama vyrų akivaizdoje. /.../ Pirties dieną iki vakarinio patikrinimo ne visos lagerininkės spėdavo nusiprausti. Prižiūrėtojai užeidavo į pirtį, išrikiuodavo nuogas moteris ir vesdavo jas pro nusiganiusius, gašlius patinus. "Rrrankas už nugaros, ko delnais dengiesi savo brangenybę – nenužiūrėsim!" – "juokavo" prižiūrėtojai, tarytum griežtai laikydamiesi režimo taisyklių" (p. 471)

Algirdas Šerėnas knygoje pateikia lagerių sukūrimo istoriją, aprašo kalinių darbą, buitį, maitinimą, aprangą, apibūdina valdymo ir apsaugos tarnybas. Nemažai vietos skiriama lagerių vidaus režimui, t.y. kokias bausmes taikė administracija kaliniams. Parodomos enkavedistų pastangos diegti savo agentūrą lageriuose ir sudaryti visuotinio skundimo ir įtarumo aplinką. Pateikiama daug faktų apie kalinių pasipriešinimą (pabėgimus, sabotažą) nepakeliamai lagerių administracijos savivalei, aprašomas Vorkutos kalinių sukilimas, įvykęs 1953 m. vasarą (p. 248 – 251).

Mokslinę ir pažintinę vertę, tiriant lietuvių tautos genocido vykdytojų nusikaltimus, turi knygoje gausiai pateikti dokumentai iš enkavedistų sukurptų bylų prieš iškilius ir žinomus asmenis. Pateikti tardymo protokolai, ypatingojo pasitarimo prie SSRS NKVD ir karo tribunolų nuosprendžiai, mirties aktai iš brigados generolo Jono Juodišiaus, kauniečio žurnalisto Albino Briedžio, vilniečio studento, garsaus sportininko Prano Žižmaro, Gegužinės (Trakų apskritis) klebono Stepono Rudžionio, Seredžiaus policijos nuovados viršininko Broniaus Šarausko lagerinių bylų. Skelbiami istorikams dar nežinomi čekistų dokumentai apie buvusio Lietuvos Respublikos Prezidento Aleksandro Stulginskio ir jo žmonos Onos gyvenimą tremtyje Kortkeroso rajone.

Algirdas Šerėnas įdomiai pasakoja apie savo pastangas surasti žinomo rusų filosofo Levo Karsavino kapą Abezėje. Šis mokslininkas ilgą laiką gyveno Lietuvoje, bet po karo sovietų valdžia jį suėmė ir išvežė į Abazės lagerį, kur Karsavinas ir mirė (1952).

Pažintinę vertę turi knygoje pateiktos žinomų lietuvių politinių kalinių nuotraukos, lagerių vaizdai.

Baigiant dera pasakyti ir keletą pastabų. Knygoje yra daug lentelių, kitų statistinių duomenų. Tačiau dažnai jie nesusisteminti, neapibendrinti. Tai blaško skaitytoją. Algirdo Šerėno veikale minima daug pavardžių, daug vietovardžių. Todėl skaitytojui būtų labai pravertusios jų rodyklės.

Už įdėtą triūsą rengiant knygą spaudai vertėtų padėkoti vyriausiajai redaktorei Daliai Kuodytei, vertėjui (rankraštis buvo parengtas rusų kalba) A. Kemekliui, o taip pat puikiai knygą apipavidalinusiam dailininkui A. Žviliui bei leidinį finansavusiai PLB valdybai.

Knygos „Vorkutos mirties lageriai" autorius Algirdas Šerėnas (viduryje) Pasaulio Lietuvių Bendruomenės atstovybėje Vilniuje. Kairėje — dokumentinių knygų apie sovietinę Lietuvos okupaciją ir lietuvių persekiojimus „Lietuvos kovų ir kančių istorija" leidimo projekto vadovas, „Pasaulio lietuvio redaktorius Bronius Nainys, dešinėje — PLB atstovas Juozas Gaila.

Istoriją nešam savy...

(Atkelta iš 1 psl.)

kėtų neskubėti užkirsti kelią autoriaus teisei savitai interpretuoti tiek epochą, tiek jos personažus. Be to, net ir klysdamas, autorius mus sugrąžina į praeitį, priverčia susimąstyti, paieškoti tiesos, pastudijuoti, pasiginčyti su autoriumi. O ginčo objektas iš tikrųjų šio to vertas. Mąstydami apie savo istorinę savimonę, apie tautiškumo ir nutautimo peripetijas, aptinkame, kad „XVI a. lietuvių kalbos autoritetas nebuvo pakirstas. Ją vartojo bajorija, nors stengėsi išmokti lenkiškai. Kalbėta lietuviškai daugiataučiuose miestuose — Vilniuje, Kaune, Trakuose" (Albinas Jovaišas *Martynas Mažvydas*, 1996, p. 19). Tas stengimasis išmokti lenkiškai nebuvo toks labai smerktinas, nes per tą kalbą į Lietuvą atėjo krikščionybė, o su ja ir modernioji kultūra. Sunku dabar pasakyti, ar mūsų protėviai buvo labai neteisūs, labai vangiai lipdami į tą modernųjį istorijos traukinį. Jie turėjo pakankamai argumentų prieš ji.

Tik vieno vienintelio niekas neįstengė ir neįstengs paneigti — jo sustabdyti neįmanoma, jis važiavo ir važiuos, vienus nusiveždamas su dainomis ir vėliavomis, o kitus palikdamas žiopsoti pakelėse. Tiesa, dažniausiai už tų vėliavų ir dainų kyšojo šautuvų ir patrankų vamzdžiai. Bet ką padarysi, jeigu taip yra. Iki šios dienos taip tebėra. Ir tai labai akivaizdžiai įrodo visa plejada naujųjų Lietuvos romanistų, vienaip ar kitaip savo kūryboje užkliudančių istoriją. Kartais labai tolimą, kartais visai čia pat esančią, iš mūsų atminties neištrintą.

Juozas Kralikauskas

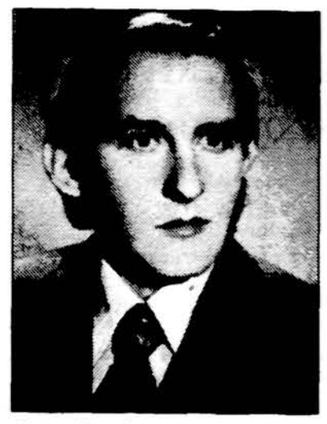

Petras Dirgėla

Šios plejados vadovas be jokios abejonės yra Petras Dirgėla, vienu kitu atveju savo kūryba ne tik nustebinęs istorikus profesionalus, bet ir gerokai pakoregavęs jų savimonę. Jis rausia labai gilų griovį, neretai griebdamasis net publicisto plunksnos. Apmaudu, kad šis titaniškas darbas nepastebimas ne tik kolegų istorikų, valdžios vyrų, laikančių rankas ant kapšelių su pinigais, bet ir plunksnos brolių literatų, ypač kritikų, kurie mėgina demagogiškai teisintis — kas tokias storas knygas dabar skaito? O jeigu neskaito net tie, kurie privalėtų tai daryti, ką kalbėti apie eilinio piliečio istorinę savimonę? Ar ne graudžiai suskamba tada poeto eilės apie lietuviškojo žodžio gyvastį, apie tai, kaip mes nešame savo istoriją. Ar iš tikrųjų kaip gymį? Gal tik kaip kokį plakatą, kurį, reikalui prispyrus, nesunku pakeisti kitu? Neseniai kažką panašaus darėme, guosdamiesi, kad kitos išeities neturėjome. Dabar lyg ir turime visa, ko siekėme, tik grėsmingas klausimas vis tebekybo: ar išliksime savimi, ar savo istoriją taip ir nusinešime į nebūtį, kurią 21-asis amžius dar labiau priartina? Ir įveikti ją prireiks kone titaniškų pastangų, prilygstančių Mažvydo žygdarbiui.

Rimas Laurinavičius „Kryžiaus statymas Santakoje" II
(Švenčionėliai)

Vakar, spalio 24 dieną, Čiurlionio galerijoje, Jaunimo centre, Čikagoje, buvo atidaryta 26-oji Lietuvių fotografijos paroda.

Kalbininko Andriaus Ašmanto raštai

ANTANAS KLIMAS

Andrius Ašmantas. RINKTINIAI RAŠTAI. Vilnius: *Pradai*, 1996. 505 p. Minkštais viršeliais. Kaina sutartinė.

Šios knygos pratarmėje skaitome: "Tarpukarės laikų kalbininkas, dabar mažai kam žinomas kalbos tyrėjas Andrius Ašmantas (1906–1941) yra palikęs gausų kūrybinį palikinį: kalbos mokslo darbų ir kalbotyros populiarinamųjų straipsnių, paskaitų tekstų, šiaip įvairių lingvistinių užrašų" (p. 5).

Gal ir buvo mažiau žinomas, nes Ašmantas nuo 1935 metų dėstė Klaipėdos Prekybos institute ir gyveno Klaipėdoje, o tik 1940 perkeliamas į Kauną, o po to — į Vilnių dėstyti Vilniaus universitete. Deja, labai jaunas mirė, užsikrėtęs šiltine (1941).

Didesnė šios knygos pusė (292 iš 505 puslapių) yra Ašmanto kalbos ir kalbotyros straipsniai, o antroje dalyje (293 – 505 pp.) — keliasdešimt autoriaus straipsnių, straipsnelių — daugiausia kalbos, švietimo, kultūros temomis. Didžiausia jų dalis buvo spausdinti Klaipėdos dienraštyje *Vakarai* ir Kauno dienraštyje *XX amžius*.

Svarbiausias ir ilgiausias dalykas yra čia pirmą kartą spausdinamas Ašmanto diplominis darbas: "Priesagos *-inis (-inė)* ir *-iškas (-iška)* mūsų bendrinėje kalboje nuo *Auszros* laikų". Tai pirmas tokio pobūdžio kruopštus darbas lietuvių kalbotyroje, nenustojęs reikšmės ir dabar.

Bet labiausiai Ašmantą domino šnekamosios kalbos kultūra, bendrinės kalbos istorija ir žodžių daryba. Jis pats pirmasis iš lietuvių kalbininkų skaitė paskaitas ir rašė straipsnius apie bendrinės kalbos tartį, jos dės-

(Nukelta į 3 psl.)

Birutės Pūkelevičiūtės knyga išpirkta per mėnesį

ALGIMANTAS ANTANAS NAUJOKAITIS

Rugsėjui baigiantis leidykla "Baltos lankos" į Vilniaus dailės galeriją *Vartai* sukvietė savo bendradarbius ir skaitytojus. Buvo pristatytos šios stambios leidyklos praėjusią vasarą išleistos knygos.

Leidyklos direktorius Saulius Žukas pirmiausia paminėjo vasaros pabaigoje išleistą Nobelio premijos laureato Czeslaw Milosz'o dvikalbę (lietuvių ir lenkų kalbomis) eilėraščių rinktinę. Leidyklos direktorius pridūrė, kad netrukus turėtų pasirodyti kitos lenkų poetės, taip pat Nobelio premijos laureatės Wanda Szymborska poezijos knyga.

Tarp šios leidyklos vasarą išleistų užsienio literatūros klasikų serijos leidinių — Vergilijaus *Georgikos* ir Moliere *Komedijos*. Į lietuvių kalbą išversta Švedijoje bestseleriu tapusi Peter Englund knyga *Poltava*. Tai pasakojimas apie švedų kariuomenės žlugimą, prie Poltavos pralaimėjus mūšį su Rusijos caro Petro Pirmojo pulkais.

Birutė Pūkelevičiūtė

Tarp vasarą išleistų įdomybių — *Juozo Miltinio repeticijos*. Tai užrašytos žymaus Panevėžio režisieriaus Juozo Miltinio mintys repetuojant ir režisuojant jo pastatymus.

Praėjusią vasarą "Baltų lankų" leidykla tęsė mūsų literatūros klasikų, žymių rašytojų *Skaitinių* seriją. Tarp Jono Biliūno kūrybos rinktinės *Liūdna pasaka*, Balio Sruogos istorinės dramos *Milžino paunksmė*, Žemaitės *Biografijos*, šioje serijoje jau išleista ir išeivijos rašytojų knygos — Antano Vaičiulaičio rinktinės novelės *Popiežiaus paukštė*, Mariaus Katiliškio novelių romanas *Užuovėja*, Igno Šeiniaus romanas *Kuprelis*. Praėjusią vasarą *Skaitinių* seriją papildė dar dvi knygos — Romualdo Granausko novelės *Raudoni miškai* ir Birutės Pūkelevičiūtės eilėraščiai *Metūgės*.

Saulius Žukas pasidžiaugė, kad ši 1,000 egzempliorių tiražu išleista išeivijos poetės knyga buvo išpirkta per mėnesį.

Per vasarą leidykla dar suspėjo išleisti dvi almanacho *Baltos lankos* knygas, kurių viena paskirta Vytauto Kavolio atminimui. Knygynus taip pat pasiekė Alfred Erich Senn publicistikos knyga *Gorbačiovo nesėkmė Lietuvoje* (apie Rusijos mėginimus užgniaužti Lietuvos siekimą išsikovoti nepriklausomybę).

Artimiausiuose leidyklos planuose New York'e gyvenančio mūsų tautiečio Jono Meko *Semeniškių idilės* ir *Reminiscencijos* (vienoje knygoje). Dar šiemet "Baltos lankos" numato išleisti stambią Jono Meko nespausdintos poezijos knygą *Dienų raštai*, taip pat *Trys draugai*— apie Jurgį Mačiūną, Yoko Ono ir John Lennon.

1997.9.27.

Didelių užmojų graži pradžia

JURGIS GIMBUTAS

Praėjusiais metais Vilniuje išleisti pirmieji tomai dviejų skirtingų kultūros bei dailės enciklopedijų. *Kultūros paminklų enciklopedija. Rytų Lietuva*, I tomas, datuotas 1996 birželio 24. Šis Mokslo ir enciklopedijų leidyklos leidinys turi 368 puslapius, gausiai iliustruotas, iš dalies spalvotai. Redaktoriai: Algis Bliujus, Birutė Juodienė, Vilija Kneitienė, Marija Skirmantienė, Jonas Varnauskas (atsakingasis redaktorius). Tiražas — 3..0, formatas albuminis 20 x 26 cm, svoris 2.5 svaro. Knygą išleisti padėjo Kultūros ministerija ir Kultūros vertybių apsaugos departamentas. Įvadą „Rytų Lietuvos paminklai" sudaro aštuoni straipsniai, iš viso 17 puslapių: Archeologija — Algirdas Girininkas, Architektūra — Kazys Šešelgis, Dailė — Aleksandras Indriulaitis, Istorijos paminklai — Jonas Varnauskas, Urbanistika — Algimantas Miškinis, Paminklų apsauga — Jonas Glemža, Paminklosauga po 1990.3.11 — Diana Varnaitė. Matome daug naujų vardų, iki šiol mums nepažįstamų.

Straipsniai visoje knygoje pasirašyti vardais ir pavardėm, bet bendro autorių sąrašo nėra. Jų daug. Išsiskiria: archeologija (V. Daugudis, V. Kazakevičius, G. Zabiela); bažnytinė dailė (S. Mikėnas, D. Petrauskienė, N. Nevčesauskienė, R. Stankevičienė, I. Vaišvilaitė); architektūra (A. Jankevičienė, N. Lukšionytė, V. Levanauskas); paminkliniai kaimai ir dvarai (V. Čaplikas, M. Rupeikienė, N. Tarnauskienė, M. Purvinas, D. Puodžiukienė); įvairūs antkapiai ir paminklai (V. Račkaitis, G. Vaičiūnas, A. Patašius). Ypatingas dėmesys skirtas seniesiems kaimams. Duoti jų planai, sodybų aprašymai, daug trobesių iliustracijų.

Enciklopedijos tomas sudarytas iš eilės pagal rajonus taip: Anykščiai — 138 paminklai, Ignalina — 94, Molėtai — 118, Šalčininkai — 68, Širvintos — 69, Švenčionys — 30. Įterptas ir Druskininkų miestas. Rytų Lietuvoje yra daugiau rajonų ir miestų, kurie turės patekti į antrąjį tomą. Kiekvienam rajonui įdėtas spalvotas žemėlapis su numeruotais paminklais ir jų sąrašas. Aprašyti ir dažnai iliustruoti ne tik kultūros, bet ir kai kurie istorijos paminklai: partizanų antkapiai, Lietuvos nepriklausomybės kovų paminklai, žymių žmonių monumentai. Nepastebėjau okupacinių valdžių paliktų savųjų karių bei politinių veikėjų paminklų. Jie — irgi Lietuvos istorijos paminklai, nors ir ne lietuvių tautos. Neįdėta nė žydų gyvenimo Lietuvoje ir jų genocido paminklų. Matyt, toks buvo politinis redakcijos nutarimas.

Paprastai su bažnyčių aprašymais duodamos jų fundatorių bei architektų ar inžinierių pavardės. Andrioniškio bažnyčios aprašyme nepaminėtas tos bažnyčios fundatorius ir konstruktorius inžinierius Pranas Markūnas. Andrioniškio kapinėse yra jo antkapis su pažymėjimu, kad jis — bažnyčios fundatorius, gyvenęs 1873-1961 metais. Ir to antkapio šioje enciklopedijoje nėra, nors įdėti kiti trys tų kapinių paminklai su jų nuotraukomis. Šiame leidinyje nėra įprastinių įžangos žodžių apie užsimotojo darbo ištakas ir numatytąją apimtį. Galima spėti, kad būsią gal dešimt ar daugiau tomų. Sulauskim pabaigos gerokai po 2000-ųjų metų.

Antroji enciklopedinio pobūdžio knyga datuota trimis savaitėmis vėliau, 1996 m. liepos 15 d. Tai yra *Lietuvos sakralinės dailės katalogas*, I tomas:" Vilkaviškio vyskupija, I knyga: Marijampolės dekanatas. Išleido „Gervelė" Vilniuje, 344 puslapiai, iliustruota tik juodai — pilkai, kas antras ar trečias puslapis. Tiražas — tik 500.

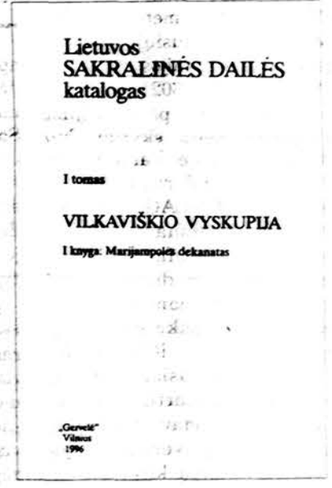

Formatas mažas, 13 x 20 cm. Nugarėlėje nėra užrašo, o serijiniame leidinyje tai yra reikalinga. Leidinį parengė Kultūros meno institutas, parėmė Kultūros ministerija. Sudarytoja: Gražina Marija Martinaitienė. Redakcinės kolegijos pirmininkas profesorius A. Gaižutis, o kolegijoje dar penkios dailėtyrininkės ir dvi recenzentės. Suminėtos devynios bendradarbės, rinkusios archyvų duomenis ir bibliografją. Spausdino Vilniaus dailės akademijos spaustuvė. Nenusakyta šios serijos apimtis. Gali būti kelios dešimtys tomų, nes Lietuvoje yra 53 katalikų dekanatai.

Turinys sudėtas abėcėliškai, pradedant Antanavo koplyčiamauzoliejumi, baigiant Višakio Rūdos bažnyčia. Duotos visų pastatų nuotraukos, kai kurių ir planai. Interjerų nuotraukų mažiau. Po pastato architektūrinio apibūdinimo ir istorijos, nagrinėjami dailės kūriniai, matomi viduje. Tai yra altoriai, skulptūros, paveikslai, monstrancijos, procesijų altorėliai, klausyklos, krikštyklos, arnotai. Žinoma, ne visur rasta vienodai daug meno kūrinių. Nepamiršti šventorių vartai, kryžiai, antkapiniai paminklai. Atskirai aprašytos Kalvarijos, Liudvinavo ir Marijampolės kapinės. Kiekvienai bažnyčiai duota trumpa bibliografija. Daug nuorodų į archyvus. Panaudotas Broniaus Kviklio *Lietuvos bažnyčių* II tomas (su Jurgio Gimbuto architektūriniais aprašais) ir Juozo Kapočiaus išleista *Lietuvių enciklopedija*. Tomo pabaigoje yra septynių puslapių dailės terminų žodynėlis.

Nors antraštėje pažymėta, kad tai Lietuvos — visos valstybės sakralinė dailė, bet knygoje rašoma tik apie katalikų sakralinę dailę. Gal kitų tikėjimų — evangelikų liuteronų ir reformatų, stačiatikių ir žydų sakralinei dailei numatyti kiti tomai? Sakrališkas yra daiktas, susijęs su religija, nebūtinai katalikų. Nežinau, ar šiuo atveju Marijampolės dekanate yra išlikę kitų religijų dailės. Ir šio didelio užmojo pabaigos — visų Lietuvos dekanatų — reikės palaukti, įsibėgėjus 21-ajam amžiui.

Broliai Mindaugas ir Algimantas Černiauskai (Merkinė) **Pranas Liuolia Marcinkonių kaime**

Iš Lietuvių fotografijos 26-osios metinės parodos, šiuo metu vykstančios Čiurlionio galerijoje, Jaunimo centre, Čikagoje.

Pranas Visvydas

BET JAU KITOKS RUDUO

Dar vis tie patys medžiai,
bet jau kitoks ruduo.
Dar laikrodžiai tie patys,
bet dabartis visai kita.
Tos pačios mintys kyla,
bet kūnas jau kitoks.
Ir dienraščiai tie patys,
bet antraščių byla kita,
kurioj kitaip triumfuoja
žiaurumu velniška raida.
Ir greitkeliai tie patys,
maršrutai vis dėlto kiti:
anksčiau reikėjo vieno, antro,
trečio, dabar šešių,*
pro grūstį smingančiais į tolumą,
į Atminimų žalią erdvę,
kur iš lapuočių sužinočiau,
kad jau kitoks ruduo.

*10 - 405 - 105 - 605 - 91 - 57

ILGAME GYVENIME

Ilgame gyvenime daug kas sutelpa,
bet ne viskas.

Ilgame gyvenime trys ketvirtadaliai
ir daugiau šimtmečio sutelpa,
bet ne viskas.

Ilgai gyvenant dvasia palengva virsta
medžiaga, o medžiaga — dvasia.

Ilgame gyvenime tik meilė nepavirsta
tuo, kuo jai nedera -
nei deimantais, nei galia, nei puikybe,
nes ji yra kuklioji Viskas.

SUGRĮŽIMAS

Nelengva pasakyti, kas svarbiau:
ar iškeliavimas, ar sugrįžimas?
Tačiau sugrįžusiam gana skaudu
nerasti tos, kurią tikėjais rasti.
Stovėdamas prie durų pagalvoji:
Mes esam nepriklausomos būtybės,
vis skubančios į priešingas puses.
Argi jau visiškai nelaukiamos?

Pasaulyje yra skirtingos kryptys,
skirtingi poliai, mintys, siekiai.
Kelionės šen ir ten nuo pat mažens,
kaip sakoma, virš žemės ir vandens.
Yra aistrų pradžia ir pabaiga,
jaunystės ir senatvės žvilgsniai,
su kūno-dvasios, žodžiu ir tylos
vis nesiliaujančiom rungtynėm.

Kai sugrįžau, ji buvo iškeliavus.
Man išvažiavus, ji staiga sugrįžo,
ir viduje mes niekada nesusitikom.
Ar mums dėl to liūdėti būtina?
Tegul atsako tie, kurie bent kartą
patyrė tuštumą gyvenamam name.

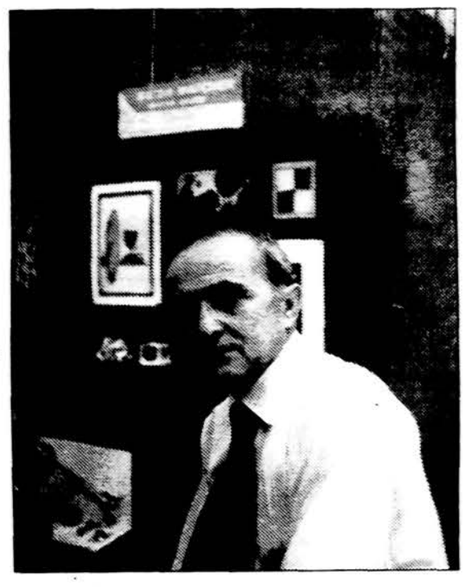

ĖJIMAS

Jis tuo pačiu keliu nuėjo,
kaip visada, neiškilmingai,
lyg vedamas kasdienio vyksmo,
ir lengvo rūpesčio užgultas.
Pro žalį zvimbė automobiliai.
Atklydo pasimetęs šuo, uosle
vis ieškantis globėjų kiemo.
Ant kampo tupinėjo paauglys
su ištiesta ranka ir nykščiu
Renesanso mugės pusę.
Pakrantėj klykavo žuvėdros,
primindamos, kad bus audra.

Į nuokalnę, mačiau, pasuko.
Pašiurpę eukaliptai irgi matė
ėjimą jo, bet jiems gi nerūpėjo
kaip visada nueinantis žmogus,
lyg mitologinių laikų Orfėjus
panūdęs keisti Vyksmo kryptį.
Gal toks ėjimas tebėra kai kam
lėta eiga rytietiškos idėjos —
į nežinią nunešti Žemės gėlą,
pasiekt kažkur gyvenimo ribas
ir jau už jų Visatoje atgimti.

SPALVA TAMSIOS ŠALIES

Sakai: spalva tavęs nelies,
ji veikiai vėl kažkur nulėks,
nelaukdama gerosios ateities.
Tu būsi ten, aš būsiu čia,
ir mums juodi žiedai žydės.
Ar žydi jie kitur pasaulyje?
Aš nežinau, tu man sakai,
Jei žydi, tai labai retai.

Padovanojai tąsyk gėlę baltą
ne juodą, tik baltai nekaltą.
Kai išėjai, juodu bazaltu
gėlė tava pavirto. Negi mirė?
Ir skulptorius iš jos sukūrė
Charono siaurą valtį, burę,
kurios jokia spalva nelies,
nes ji dvasia tamsios šalies.

Andriaus Ašmanto raštai

(Atkelta iš 2 psl.)

tymą įvairiose mokyklose ir panašiai. Tokiomis temomis šioje knygoje rasime keliolika įdomių straipsnių. Net ir dabar (ruduo, 1997) tie straipsniai yra įdomūs, nes bendrinės kalbos tartis dar vis nėra pakankamai aprašyta ir mokyklose mokoma.

Antrojoje knygos dalyje (293 – 505 pp.) rasime keliasdešimt trumpesnių straipsnių ir straipsnelių kalbos, švietimo, mokyklų, kultūros temomis.

Kadangi knygos sudarytojai bei redaktoriai Ašmanto kalbos, rašybos ir skyrybos netaisė, tai šioje knygoje aiškiai matyti, sakysime, 1935 – 1940 metų bendrinės lietuvių kalbos rašybos, skyrybos ir vartosenos sandara.

Knygą sudarė Aldonas Pupkis, redagavo Rūta Buidovienė, Inga Matait yte, Aldonas Pupkis (vyriausias redaktorius), Rita Urnežiūtė. Recenzavo Zigmas Zinkevičius.

Ši knyga yra labai vertingas leidinys, kuriame aiškiai matyti, kokie klausimai rūpėjo kalbininkams apie lietuvių bendrinę kalbą 1930 – 1940 metais — prieš karą ir prieš okupacijas. Bus privalomas skaitinys visiems lituanistams, kalbininkams ir šių laikų studentams.

Magdalenos Birutės Stankūnienės batika

ALGIMANTAS KEZYS

Žodis, tartas per Magdalenos Birutės Stankūnienės parodos atidarymą spalio 18 dieną Lietuvių dailės muziejuje, Lemont, Illinois.

Visi mes mylime Magdaleną Stankūnienę [plojimai auditorijoje]. Ir Magdalena Stankūnienė myli mus [didelės, malonios šypsenos. Aplodismentai — kalbėtojo surežisuoti]. Nekalbu čia apie Magdalenos vaišingumą, svetingumą bei gražią šypseną. Magdalena — viena iš produktyviausių mūsų dailininkių, kurios parodos pradžiugina savo reguliarumu, gausa ir vis naujais meniniais sprendimais bei netikėtumais.

Ši dailininkės paroda Lietuvių dailės muziejuje, Lemont, Illinois, ir yra dar viena jos kūrybinių staigmenų. Mums įprasti Magdalenos Stankūnienės darbai, atlikti grafikos, paspalvintų medžio raišinių ir tapybos technikomis. Štai staiga, visai netikėtai atsiranda batika. Tai lyg svetimas paukštis, sunkiai įsirikiuojantis į ankstesniųjų dailininkės Stankūnienės darbų diapazoną. Nors batika Magdalenai meninė naujovė, tačiau pažvelgus į parodoje eksponuojamus kūrinius, nepasakytum, kad jie „pradžiokiški", dar neįveiktos technikos padariniai, reikalaujantys daugiau laiko „susisėdėti", „subręsti". Netgi šie pirmieji darbai — jau brandžios rankos kūriniai. Atrodo, kad Magdalena Stankūnienė, imdamasi naujos technikos, subrendo per nuostabiai trumpą laiką, sugebėjo greitai įvaldyti naujas kūrybines priemones ir tuoj pat ėmėsi darbo jomis reikšti savo mintis, jausmus, požiūrius. Visai neabejodama savo pasirinkto naujo kelio teisingumu, ji iš karto įbrido į pačias savo kūrybinio pasaulio gelmes, pateikdama puikiai apvaldytus darbus, kuriuose dailininkė tvarkosi kaip įgudusi savo namų šeimininkė.

Magdalena Birutė Stankūnienė per jos parodos atidarymą spalio 18 dieną Lietuvių dailės muziejuje, Lemont, Illinois.

Jono Tamulaičio nuotrauka

Atkreipkime dėmesį į niuansuotus šių batikos darbų subtilumus. Čia patepta vašku, ten paspalvinta ranka. Čia koloritas išsiliejęs vienaip, ten kitaip. Čia šviečianti linija įpaišyta sidabru, ten auksu. Iš formų raizgynės išsivysto kondensuotos minties raštai. Gal tai augalijos portretas, gal tai žmogaus sąmonės ir pasąmonės svajonių junginys, bet ne tai čia svarbu. Siužetas šiose Magdalenos Stankūnienės darbuose vos juntamas. Jis čia antraeilis, kaip mene aplamai. Svarbiau yra forminis ir spalvinis apipavidalinimas, kuris Magdalenos batikoje ir yra labiausiai pabrėžiamas. Nors batika aplamai pasikliauna daugiau spontaniškumu negu racionalumu ir nors ji pasiduoda žmogaus rankos judesiui savotiškai tingiai, tačiau Magdalenos rankos ir akys ją valdo stipriai ir ryžtingai.

Šiuose Magdalenos darbuose jaučiasi aiškus mąstymo ir išraiškos polinkis į moteriškumą. Moteriškieji elementai buvo pabrėžiami ir ankstyvesniuosiuose jos paveiksluose, ypač „Moterų darbų" ir „Gėlių" serijose. Jie kartojasi ir dabar, tik kitu atspalviu — labiau išpuoštu ornamentiškumu, švelnesnių spalvų koloritu. Grįžta ir ankstyvoji panteistinė dailininkės pažiūra į pasaulį. Medžiai antropomorfizuojami, žmonės — augalų ataugos. Visa būtis atrodo vienas audinys, ne žmogaus, o Kūrėjo rankos išaustas.

Technikos požiūriu Magdalenos Stankūnienės batikos darbai pasižymi didesniu dėmesiu faktūrai, detalių ir paviršiaus pagyvėjimu, potėpių ir spalvinių niuansų gausa. Tuo jie skiriasi nuo čia pat kabančių ankstyvensių grafikos darbų, taip pat ir nuo tapybos.

Magdalena Birutė Stankūnienė pradėjo naują tarpsnį savo kūryboje, stipriai akcentuodama savo nerimą, norą nesikartoti, ieškoti vis naujų išraiškos priemonių, kaip ir pridera kūrybinga dvasia apdovanotam šios žemės pakeleiviui.

Dr. Vytautas Vygantas, kuriam šiemetinėje Palangos konferencijoje buvo suteiktas Ateitininkų federacijos Garbės pirmininko vardas, čia matomas moksleivių ateitininkų kursuose Dainavoje, Manchester, Michigan — tai jo ilgametis ir galbūt mieliausias ateitininkiškas darbas. Dr. Vygantas dalyvaus šiemetinio Ateities savaitgalio programoje.

Vidos Kuprytės nuotrauka

Artūras Vazbys, Lietuvos jaunųjų krikščionių demokratų pirmininkas, bus vienas iš šiemetinio Ateities savaitgalio paskaitininkų.

Ateities savaitgalis

Šiemetinis Ateities savaitgalis bus lapkričio 7 – 9 dienomis. Visa savaitgalio programa vyks Ateitininkų namuose, Lemont, Illinois.

Penktadienį, lapkričio 7 d., 7:30 v.v. kūrybos vakaras.

9:30 v. r. Svarstybos: "Moksleivių ir jaunučių veiklos problemos ir galimybės tinkamai veiklai".

10:30 v.r. Vyganto Malinausko pranešimas: "Ateities vizija ateitininkams Lietuvoje". Vygantas Malinauskas yra naujasis Ateitininkų federacijos pirmininkas.

12:00 v.r. Įspūdžiai iš Palangos konferencijos. Apvalaus stalo diskusijos.

2:00 v.p.p. Dr. Vytautas Vygantas: "Ateitininkų užjūrio veikla dabar ir ateityje".

3:00 v.p.p. Svarstybos: "Kam ir kaip aukojama ateitininkijos uždaviniams Lietuvoje?"

Sekmadienį, lapkričio 9 d.:

1:00 v.p.p. Artūro Vazbio pranešimas: "Jaunoji karta Lietuvos politiniame gyvenime". Artūras Vazbys yra Lietuvos jaunųjų krikščionių demokratų pirmininkas.

2:30 v.p.p. Politinis simpoziumas: "Užjūrio krikščioniškos minties politinis požiūris į Lietuvos partijas".

Vygantas Malinauskas, Ateitininkų federacijos pirmininkas, atvykstantis dalyvauti šiemetiniame Ateities savaitgalyje.

Šarūno Barto koridorius Algimanto Kezio Galerijoje

GIEDRA SUBAČIENĖ

Visiškai aišku, kad šiltą rugsėjo 20-sios vakarą Algimanto Kezio galerijoje susirinkusi marga publika nėra pati geriausia Šarūno Barto filmų vertintoja, tuo labiau, kad ir laukta ko kito. Galerijoje turėjo svečiuotis poetas Sigitas Parulskis ir režisierius Vytautas V. Landsbergis, kuriantys ar jau baigiantys kurti Amerikoje filmą apie Arvydą Saboną. Vieninteliu svečiu tapo jauno, bet gana garsaus lietuvių režisieriaus Šarūno Barto filmas, „Koridorius", kurio vaizdajuostę svečiai neatvykėliai perdavė galerijos šeimininkui. Šį Barto filmą lietuviškoji Čikagos publika jau turėjo progos pamatyti pernai Balzeko Lietuvių kultūros muziejuje. Tada peržiūrą organizuoti padėjo Chicago Film Makers ir Chicago Artists International. Patamsėlyje tą vakarą nugirdau, kaip viena garbaus amžiaus lietuvė tyliai pašnibždėjo draugei į ausį: „Ar tu ką nors supratai?" Toji iš širdies atsakė: „Nieko..."

Šarūno Barto filmai, ko gero, yra skirti ne visai eiliniam žiūrovui. Daugiau jie pasako tiems, kurie specialiai domisi kino menu, jo kalba, avangardiniais filmais, kurie nesistengdami ieškoti aiškaus siužeto, priežastingumo ryšio, geba skendėti filmo laike ir nuotaikoje, atsakydami filmo įtaigai kažkuo iš savo atminties, praeities, nelengvai verbalizuojamų patyrimų. Tą vakarą Algimantas Kezys padarė savotišką eksperimentą. Po 20 minučių filmo peržiūros buvo nutarta, kad norintys žiūrėti filmą toliau, gali persikelti į kitą kambarį, jaukųjį galerijos kampą užleisdami tiems, kurie linkę šurmuliuoti, bendrauti ir dalintis vasaros prisiminimais. Tačiau pasirodė, kad Šarūno Barto filmą liko žiūrėti dauguma. Štai kelios nuomonės...

— Manyčiau, kad filmo nereikia sieti su konkrečiais 1991-aisiais ar 1940-aisiais. Tiesiog tai yra gyvenimas. Filme nematau ir neieškau konkrečios prasmės. Filmas ne pasakoja, bet veikia. Ir jei tavo vidinės bangos sugeba priimti tau skleidžiamas, tai filmą supratai, o jei ne, jokių diskusijų negali būti... Juk jei iš gyvenimo sugebėtumėm išmesti siužetą, kas liktų?... Padriki garsai, vaizdai, kažkoks emocijų kamuolys — liūdesys, skausmas, nostalgija, viltis, džiaugsmas, meilė, gėda, jėga.

G.

— Visas filmas — tai prasmės ieškojimas, ieškojimas neigimu, praradimais, savęs skaudinimu, sunaikinimu, sudeginimu to, kas buvo brangu, išsižadant susikurtų vidinių šventybių. — gal iš jų jau išaugta" Viskas praeina, tiksliau per viską praeiname mes. Nepastebėjau, nesugebėjau surasti filme nevilties.

Genutė

— Patiko stilius, bet pasigedau minties, prasmės. Tiesiog gyvenimo šešėlių pateikimas. Bet koks kūrinys turi patraukti ir sudominti, nesvarbu kokia forma, šis filmas be pradžios ir pabaigos, beprasmiškas ir beviltiškas.

Bredikis

— Yra du pasaulio modeliai — atsitiktinis ir racionalusis. Atsitiktinis pateisina pasaulį be prasmės: būtis atsiradusi atsitiktinai, ji yra be prasmės ir be tikslo. Racionalusis tam prieštarauja teigdamas, kad ir atsitiktinumai turi prasmę, viskas vyksta pagal kažkieno nustatytus dėsnius, viskas turi racionalią pradžią ir baigiasi aiškiu tikslu. Filmas tarsi perteikia neracionalųjį pasaulio modelį.

Algimantas Kezys

— Tik nesakykit — nerealu. Ir nereikia kartoti, kad žiūrėti sunku, sunku, sunku. Kas vargina? Nekonkretūs personažai? Atpažintas, raukšlėtas ir pavargęs Eimunto Nekrošiaus veidas?

Daugeliui filmas bus visiškai suprantamas Tiems, kurie gyveno sovietijos daugiabutyje. Su ilgu ir nykiu koridoriumi, purvinais langais ir niekieno vaikų skaudžiu nebuvimu. Tokioje aplinkoje būnama, bet negyvenama. Jaučiama, bet nepasakoma. Kenčiama, bet dažnai net nesuprantama, kad tai kančia. Skaudu nuo prisiminimų. Nuo juodos spalvos. Skaudu net tada, kai ji palikta praeityje.

Aldona Jurkutė

Vytautas Kernagis
S. Paukščio nuotrauka

Ach, tos bobos ir tie indėnai!!!

Kai visiems ruduo — jiems vasara. Kiti pavydžiai žiūri pavymui... Dainininkas Vytautas Kernagis ilgai galvojo, kuo gi jam patapti.

„Man širdyje dar ne ruduo", — tvirtai nusprendė Vytautas ir ... tapo indėnu. Jeigu ir Jums širdy dar ne ruduo, atvykite į Vytauto Kernagio koncertą „Širdele mano" šiandien, šeštadienį, spalio 25 dieną, 7 v.v. Jaunimo centro didžiojoje salėje. Po koncerto — pratęsimas (arba nauja pažintis — kaip kam patinka) Jaunimo centro kavinėje. Kviečia LITHUANIAN NEWS RADIO 750 / ŽEMĖ L PRODUCTIONS radijo laidų redakcija.

Chaoso ir tvarkingumo apraiškos Aušrinės Marcinkevičiūtės kūryboje

ALGIMANTAS KEZYS

Aušrinė Marcinkevičiūtė — dviveidė asmenybė. Jos parodoje vykstančioje Balzeko Lietuvių kultūros muziejuje nuo spalio 17 dienos, eksponuojami dviejų technikų ir dviejų stilių darbai: šakų ir žolių rezginiai ir odos dirbiniai. Iš pirmo žvilgsnio, neaišku, ar tai vieno meninko kūriniai, ar dviejų. Dvi viena kitai nepanašios technikos, dviejų labai skirtingų paskirčių objektai, dvi priešingų krypčių sampratos. Šis dvilypumas, be abejo, puikiai derinasi pačios dailininkės sąmonėje, bet vargas žiūrovui, bandančiam atspėti, kuriuo keliu pasukti. Medžio šakų, šaknų, medienos atliekų ir sausų žolių konstrukcijos, vaizduojančios gyvūnų pavidalus — absoliuti raizgynė. Bet tai raizgynė sudėliota taip, kad iš jos susidaro kažkoks vienetas, kažkokia visuma, turinti visiems lengvai atpažįstamą buitišką formą. Vieni darbai kabo nuo lubų, kiti stovi ar guli ant grindų. Tarpuose vandens nudailintų akmenukų krūvelės, kurių vidury per parodos atidarymą švytėjo žvakučių liepsnelės.

Apie šios instaliacijos prasmingumą gal ir nereikia kalbėti. Juk sakoma, kad prasmės ieškojimas meno kūrinyje — praeities reikalas. Į akis krinta pati technika. Taigi tie raizgynai, išausti gyvūnų pavidalais. Reikia pripažinti, kad Aušrinė vis dėlto yra apsišarvavusi net ir aukštosios fizikos mokslų žiniomis. Turiu omeny — susipažinimą su mikro ir makro kosminės santvarkos paslaptimis. Chaosą ir atsitiktinumą ji sugeba paversti būties logika. Apie tai juk svajojo ir Einstein'as. Šiam mokslininkui iš pradžių atrodė, kad subatominiu struktūrų chaotiškas elgesys visiškai nesiderina su makro pasaulio racionalumu bei tvarka. Vėliau paaiškėjo, kad ir chaosas turi akims nepastebimą, bet tikrą ir realią logiką. Iš chaotinės mikro pasaulio padėties išsivysto racionalios, žmogaus protui suprantamos makro kūnų dėsningos sudėtys ir priežastingumo įstatymams paklusnūs judesiai. Būtent šia prasme Aušrinės Marcinkevičiūtės „raizgalai" yra modernios vaizduotės padariniai. Spontaniškumas, chaotinis gamtos veikimas į būtį kažkokiu paslaptingu būdu pagimdo realius, racionalius, dėsningus makro kosmoso objektus.

Antroji Aušrinės parodos dalis — odos dirbiniai — natūraliai išplaukia iš pirmosios. Tie nepaprastai kruopščiai ir atidžiai sukonstruoti rankinukų ir kitų odos dirbinių pavidalai pasižymi švariai sukomponuotais spalvotų plėmų išdėstymais ir profesionaliai atlikta technika. Čia vyrauja tvarka, švara, logika. Darbas — be priekaištų. Aušrinės menas — nuo chaoso iki akiai patrauklaus abstrakto.

„Laiptai į dangų"

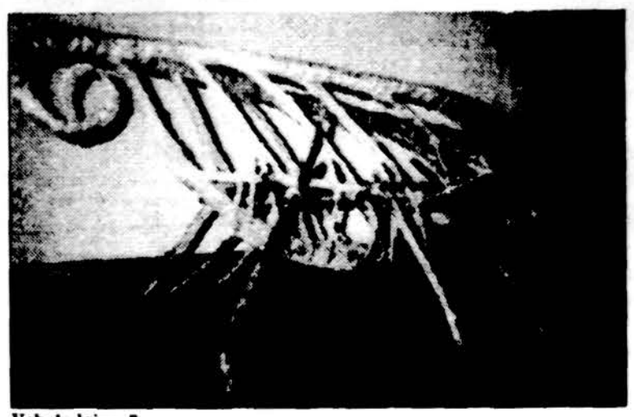

„Vabalo laivas"